

SCRISORI FĂRĂ RĂSPUNS (I)

ION MILITARU*

Abstract: Everything in Ion Ghica's correspondence, *Letters to Vasile Alecsandri*, is "in nuce", it belongs to a "beginning" that promises everything without concluding anything. Very little of what these letters contain provides complete pictures, concepts or truths within the limits of any accredited discipline. Everything is to be found in the course of this correspondence, the most extensive, and famous in the Romanian culture: sketches of history, outlines of political philosophy, philosophy of history, legislation, pleadings for a political regime and its ideologies, views on administration, revolution, reforms. Nothing is missing, just as nothing is carried through. Fortunately, there are premises and logic revealed for each. What I intended in *Unanswered Letters* was to show how from simple ideas, sketches or attempts one can get the full description of ideality.

Keywords: correspondence, letters, Ion Ghica, history, ideality.

Poate că cea mai frumoasă introducere la o istorie generală a epistolelor îi aparține lui Peter Sloterdijk atunci când, în *Reguli pentru parcul uman*, leagă istoria scrisorii de istoria cărții: „Cărțile, spune el citându-l pe scriitorul romantic german Jean Paul, sunt scrisori mai voluminoase adresate prietenilor”,¹ lăsând de înțeles că cele care primează sunt scrisorile, cărțile urmând, de fapt, proiectul și ideea acestora.

Dacă așa stau lucrurile și, într-adevăr, scrisorile au un ascendent asupra cărților, poate că un lung și masiv act de citire inversă a culturii, prin care cărțile să trimită la originile lor, ar trebui întreprins. Cum ar arăta, atunci, întreaga noastră cultură făcută, conform lui Sloterdijk, din scrisori? Și, dincolo de excesul posibil cauzat de stilistica lui Sloterdijk, putem întreprinde, cu speranța de a găsi o imagine a lumii pe care numai scrisorile să o redea, lăsând în urmă cultura deja obosită de abuzul atâtor și atâtor imagini oferite, o astfel de cercetare? Unde este de căutat imaginea lumii epistolelor? Este ea alta decât cea uzuală, de primă instanță, pe care istoria nu a încetat niciodată să ne-o livreze neobosit?

*Cercetător științific I, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova „C.S. Nicolăescu-Plopșor”, al Academiei Române; e-mail: militaruiou1@yahoo.com.

¹ Peter Sloterdijk, *Reguli pentru parcul uman*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 5.

O ilustrare românească: Ion Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*

a) Sunt câteva circumstanțe de factura eterogenă care nu pot face din Ion Ghica o persoană simpatică. Mai întâi, circumstanțele istorice destul de rezervate cu privire la el. Nu a fost propulsat cu larghețe în galeria de primă importanță a celor care au făcut revoluția de la 1848. Apoi, oscilațiile sale politice cu privire la ce este de făcut și cea mai bună cale de urmat, implicarea sa în detronarea lui Cuza, criticile la adresa celui dintâi monarh ș.a. În fine, caracterul polimorf al biografiei în care s-au îngrămădit, nu totdeauna unitar și nici fără contradicții, tot felul de situații...

Nici măcar opera sa cea mai cunoscută, *Scrisori către Vasile Alecsandri* nu a fost în măsură să-l scoată din dilemele posterității. Este ea operă literară? Cărui canon îi corespunde și cum face față acestuia? Este istorie în sens strict? Memorialistică? Amintiri, în sensul comun al cuvântului?

Nu a fost nimic în sens deplin, iar biografia nu și-a jucat-o pe un rol care să-l definească convenabil. A creat probleme posterității într-o manieră de care nu este mai deloc răspunzător. Nimic din ce i se poate reproșa din perspectiva posterității nu i se poate însă și imputa. Nu a vrut să facă literatură, să scrie opere literare pe măsura prietenului Vasile Alecsandri. Era prea cultivat pentru a-și îngădui confuzia între arte. Nu a vrut să facă istorie, așa cum a făcut prietenul său, Nicolae Bălcescu. Nu a vrut să facă nici poezie, așa cum a făcut Grigore Alexandrescu.

A stat, însă, lângă niște oameni, mulți, apropiați și prieteni, pe care l-a admirat fără rezerve sprijinindu-i în diferite ipostaze ale vieții lor dificile fără cea mai mică intenție de a se împărtăși din arta lor. Nu a avut invidie față de ei și nici frustrări ale personalității. Nu era insul complexat, cu darurile și talentele pe care, totuși, le avea din plin.

Scrisorile către Vasile Alecsandri sunt de natură să demonstreze, odată ce handicapul antipatiei este depășit, în ce măsură a fost el original și în ce măsură unele lucruri trebuie rescrise pentru cultura română în funcție de cum a văzut el lucrurile. Pentru că Ion Ghica s-a oferit să prezinte o imagine a lumii românești și a istoriei acestei lumi în alte coordonate decât cele placide ale canoanelor.

b) Nu sunt cunoscute toate detaliile care l-au determinat pe Ion Ghica să-și facă cunoscute ideile sub forma de epistole. În *Introducere*, către final, el spune ceva de felul: „Cât îmi place în orele mele de izolare să-mi aduc aminte de unii din oamenii cu cari am trăit alături, pe care i-am văzut luptând cu abnegațiune și curaj pentru redobândirea drepturilor țării și pentru libertate! Găsesc o mulțumire nespusă a-mi rememora faptele și cuvintele lor și a le binecuvânta numele și memoria”.

„Într-o seară lungă de iarnă, pe când ninsoarea bătea în geamuri, așezați pe jățuri la gura sobei, dinaintea unei flăcări dulci și luminoase, am petrecut ore întregi și plăcute cu amicul Vasile Alecsandri, povestindu-ne unul altuia suvenirile noastre din tinerețe. Se apropia de ziuă când ne-am adus aminte de camerele noastre de culcat, și ne-am despărțit găsindu-ne amândoi la un gând, zicându-ne:

De ce nu ne-am scris unul altuia, sub formă de epistole intime, cele ce ne-am povestit într-astă seară; poate că unele din istorioarele noastre ar interesa pe unii dintr-acei cari n-au trăit p-acele vremi?

Și astfel am început o corespondență, deși adesea întreruptă, dar pe care am reînnoit-o de câte ori ocupațiunile ne-au permis; corespondență în care ne-am ferit de orice invective, fără însă a ne abate niciodată a spune adevărul.”²

Nu poate fi însă lăsată pe seama unor astfel de contingente simpatice cea mai însemnată operă epistolară a culturii române. Cu atât mai mult cu cât, în cuprinsul ei, va fi vorba despre o imagine *sui generis* a istoriei românești. Și, pentru a întregi, totuși, viziunea de ansamblu a lui Ion Ghica, ireductibilă la ansamblul circumstanțelor subiective amintite mai sus, este de adăugat fondul pe care se petrec toate acestea.

Noua imagine a conceptului

Mai întâi istoria, ea este cea câștigată de pe urma felului în care Ion Ghica a înțeles să descrie trecutul: *o seară lungă de iarnă când ninsoarea bătea în geamuri*, iar timpul nu părea suficient pentru toate câte se doreau povestite, promisiunea de a continua povestea, epistolele ca instrument și mijloc de a încheia istorioarele... Toate acestea văzute ca ingrediente de a face istoria. Adică istoria care nu mai pornește din cine știe ce impulsuri și porniri pentru adevăr, ci din tot ce este mai imediat: o relație de prietenie, o întâlnire, plăcerea amintirilor, apoi, în fine, decizia de a încheia prin epistole. Este ceva mai departe de ideea rigidă a istoriografiei ca act de cabinet și de arhivă, de instituționalizare a adevărului și monopol al lui?

a) Istoria ca utopie

Insula Prosta se abate de la programul corespondenței asumat în *Introducere* unde se angajase să-i ilustreze destinatarului panorama lumii așa cum și cât se pricepuse el să o cuprindă. Scrisoarea cu numărul XXIV, trimisă de la Londra la 30 mai 1885, perioadă în care era încă ambasador, nu este despre nimic din ce ar fi putut să corespundă promisiunii *de a înțelege cele ce se petrec în lume*, așa cum se angajase în acel preludivu entuziast și cald al asumării unei corespondențe atât de inedite. Cum ar putea fi atunci un astfel de conținut, o utopie, în fond, să participe la construcția unei panorame a cărei mize este înțelegerea? Și, în termeni mai generali, poate utopia să participe la înțelegerea lumii când, dimpotrivă, în conformitate cu toate definițiile și sensurile care i s-au dat, utopia este tot ce poate fi mai departe de realitate, cu efectul de bumerang că orice înțeles al ei vine să întunece și să obtureze cunoașterea, cât de firavă, a realității.

Când, episod după episod, Ion Ghica descrie lumea în termeni de realitate, capitolul XXIV al corespondenței, vine să elaboreze un vis, o reverie, o utopie. Este secțiunea cea mai dificilă a corespondenței. Era nevoie de un astfel de episod în descrierea succesivă a realității? Făcea un astfel de episod bazat pe reverie servicii realismului? Pe ce fel de legătură tainică se putea baza constructorul de

² Ion Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, în *Opere*, vol I, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 125–126.

panoramă istorică atunci când, fără să se abată de la program, recurge la utopie? Își sabotează proiectul sau, dimpotrivă, îi acordă o dimensiune atâta de profundă încât, în ciuda aparenței contrare, are de așteptat din partea noii idei servicii pe care, altminteri, nu le mai putea obține?

Nu există antecedente în materie de *a înțelege cele ce se petrec în lume* la nivelul unei asemenea panorame. Cu excepția lui Cantemir, în cultura națională, lipsesc ambițiile de epistemologie istorică la scară amplă. Mai mult, dacă derulăm tehnica subiacentă a programului, erau epistolele mijloacele potrivite scopului? Când, în istoria lor, au fost epistolele supuse unei asemenea mize? Spațiul privat, intim, a cărui explorare fuseseră epistolele dintotdeauna, poate fi el înlocuit cu spațiul cel mare, public, astfel încât miza însăși să devină alta?

Spațiul privat, intim, între un expeditor și un destinatar care înțeleg să-și pună în discuție sufletul ca expresie a unei astfel de comunicări, nu putea fi decât restrâns, pe măsura subiectivității, limitat până la implozie în fața oricărei încercări de a-i forța limitele. Ceea ce este intim, privat, spune deontologia oricărei corespondențe, nu poate fi materie de expunere publică, tot așa cum individualul, categoria acestuia, în conformitate cu aceeași logică deontologică a termenilor, nu poate fi supus mutilării serviciilor generalului.

Cum, atunci, să faci din corespondență mijloc pentru scrierea istoriei? Și încă pentru o istorie pe verticală, de întinderea unei jumătăți de secol sau chiar a unui secol?

Datele unei astfel de exigențe nu sunt însă cele asumate de către Ion Ghica, și nu către o astfel de istorie își concepe el corespondența. Totul trebuie adaptat atunci când, apropiindu-ne de o astfel de întreprindere, instrumentele sunt cele din dotarea canonică a lucrurilor. Nu este nimic canonic aici, iar în prevenția din *Introducere* se arată miza: un exercițiu de plăcere, născut pentru a produce bucurie, într-un context de iarnă când ninsoarea bătea în geamuri. Evident, nimic din meteorologia de aici nu aparține conceptelor. Istoria, în calitate de concept, nu are nimic din ingredientele vremelnice ale meteorologiei. Tocmai de aceea, tipul de istorie profesat de Ion Ghica se abate de la norme.

În *Scrisoare VI. Din timpul zaverii*, există deontologia întregii sale corespondențe. Pentru că, deturnând corespondența de la spațiul original, orientată către cel public și istoric, normele sunt altele. Reveria și fiziologia afectelor sunt înlocuite de probitatea spațiului vast în care norma devine adevărul. „Țin mult, dar foarte mult, a nu-ți spune decât ceea ce a fost și așa cum a fost. Mai bine trec cu tăcerea sau îmi frâng pana decât să laud vitejiile și virtuțile unui om care n-a fost decât o secătură, sau să înnegresc pe cineva pentru că nu mi-a plăcut ochii săi, pentru că ai mei nu au avut norocirea să-i placă lui.

Este și păcat a pune pe lume să citească ceea ce n-a fost./(...)/ Fii sigur, amice, c-or putea găsi epistolele mele proaste, nesărate, lipsite de aprețieri adânci, lipsite de simț politic, fără idei înalte și patriotice, proză și stil anevoios de înghițit, dar niciodată nu le vor putea găsi alături cu adevărul.”³

³ *Ibidem*, p. 164–165.

Nu există motive să nu-l credem. „Mie nu-mi este iertat să scriu decât numai atunci când pot spune un adevăr; și a cunoaște adevărul și a-l spune nu e lucru lesne.”⁴

Ce loc ocupă, într-un astfel de context, utopia? Nu este ea infirmarea cea mai promptă a celor declarate mai sus cunoaștere prin cele mai severe mijloace vorbind pe dos față de cele ce au fost și cum au fost, întregul său conținut fiind, dimpotrivă, despre cele ce nu au fost și nici posibil cumva să fie.

*

Utopia este metoda neomologată a cunoașterii prin rigoare. Explicitând perfecțiunea în forma lumii perfecte, fantezist, se obține chipul lumii reale, imperfecte, defectuoase a prezentului. Indiferent unde se plasează, în trecut, prezent sau viitor, utopia are o singură adresă, un singur destinatar: prezentul și descalificarea lui. Utopia este maniera ideală de a descrie prin rigoare realitatea existenței defecte, adică realitatea lumii istorice.

Despre umbre și lupta lor

Dacă se urmează firul celor mai directe subiecte ale scrisorilor impresia va fi că Ion Ghica a urmărit istoria de primă instanță, cea trăită, aflată sub imediata supraveghere a timpului său. Un strat îngust și superficial de a înțelege istoria, or, o astfel de manieră grosieră i-a fost străină. Istoria nu a fost pentru Ion Ghica strict sub marca lui *hic et nunc*, redusă la puterile și veghea personalității și vieții sale, și nici măcar a altora. Atunci când îi urmărește pe apropiați și prieteni aflați în cercul imediat al istoriei, nici măcar atunci nu reduce istoria la ce este sub influența acestora, adică a prezentului. Știe că istoria aparține în egală măsură trecutului și viitorului.

Atunci când, aflându-se la British Museum, pierdut în reveria de trecut a instituției, istoria i se arată ca act de silogism. „Scumpe amice, De câte ori am venit la Londra, una din întâile mele vizite a fost pentru Muzeul Britanic, acel palat în care se află adunate manuscrisurile cele mai prețioase ale lumii învățate și minunile artei antice, unde se desfășură ca într-o panoramă istoria geniului omenesc”.⁵

Nu faptul în sine al vizitei este intenția urmărită. Cu atât mai mult cu cât, conform mărturisirii, vizita la muzeu ținea de un ritual mereu reluat. „Într-una din zile, pe când eram acolo, în sala în care sunt expuse de jur împrejur, pe șpiedestale și pe pereți, vestitele marmure Elgin, și stam admirând frumoasele metope dintre trigrișele frizei exterioare ale Partenonului, pe cari sunt reprezentate în *ronde-bosse* luptele grecilor cu centaurii, aud pe cineva că-mi zice: Nu te mai uita la mizerabilele astea de pietre!

Mă întorc să văz cine mă apostrofează, și dau cu ochii de lordul Ald.../(...)/ care-și urmează vorba înainteîn felul următor:

⁴ *Ibidem*, p.162.

⁵ *Ibidem*, p. 431.

Vezi pietrele astea, cu rapsodiile lui Homer, cu tragediile lui Sofocle, lui Euripid și cu scrierile lui Platon, lui Aristotel și Herodot, au fost cauza că puterile Europei nu au lăsat pe turci la 1821, să strivească pe gerci când s-au răsculat în contra sultanului. Astea au făcut pe Byron cu tinerimea din Cambridge, din Oxford și din toate universitățile să alerge în ajutorul grecilor.”⁶

Este ceva insolent în tonul și vorbele lordului Ald...Ion Ghica trece însă peste. Adera prea mult la idee, era și ideea sa, pentru a-i răsturna insolenta într-o lecție pe care, credem, putea el însuși să i-o dea lordului. El doar conchide: „Avea dreptate nobilul lord. Așa e! Arta și literatura, oameni de acum trei mii de ani, au luptat pentru liberarea Greciei!.../ În seculul în care trăim, când toate se măsoară cu bulgări de aur, o pânză a lui Rafael s-a plătit mai zilele trecute 75 000 de lire st, (...). Apoi întreb cum ar putea să piară o națiune care a produs astfel de oameni, care a dat naștere lui Dante, lui Michelangelo, Tasso și Petrarca?/ (...)/ Națiunile trăiesc și se glorifică prin oamenii ce au produs și prin lucrările lor geniale. Vai de acele popoare cari nu au profeti!”⁷

Unde este însă omagiul, continuă el, pe care noi l-am adus celui care, pentru noi, a adus la viață umbrele, *umbra lui Mircea la Cozia*, poetului Grigore Alexandrescu la a cărui moarte abia de au asistat câțiva?⁸ „Lăudată fie memoria marelui poet, a cărui pană a știut să învieze umbrele glorioase ale eroicului nostru trecut și-a împodobit vechile tradițiuni legendare ale istoriei naționale, îmbrăcându-le în strălucitele colori ale bogatei sale imaginațiuni”.⁹

Bibliografie

- Ghica, I., *Opere I*, București, Editura pentru literatură, 1967.
- Ghica, I., *Scrisori către V. Alecsandri*, București, Editura pentru literatură, 1967.
- Ghica, I., *Convorbiri economice*, în *Opere I, II*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956.
- Ghica, I., *Amintiri din pribegie*, Bucuresci, Editura Librăriei Socec, 1889.
- Ghica, I., *Despre muncă*, Editura Cartea Românească, f.a.
- Sloterdijk, P., *Reguli pentru parcul uman*, București, Editura Humanitas, 1993.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 432.

⁸ În acest context, Ion Ghica amintește poemele *Umbra lui Mircea la Cozia*, *Mormintele și Răsăritul luni*, scrise cu ocazia călătoriei pe care poetul a făcut-o în compania lui Ion Ghica la mănăstirile din nordul Olteniei.

⁹ *Ibidem*, p. 440.